

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

# ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

*(Κείμενο - Παρουσίαση στο 1ο τεύχος του  
Journal of Environmental Psychology  
David V. Canter και Kenneth H. Craik)*

### ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Συνοψίζεται η καταγωγή και η εξέλιξη της περιβαλλοντικής ψυχολογίας και δίνεται ένας γενικός ορισμός του χώρου. Η σύγχρονη επικρατούσα τάση, είναι παράγωγο τόσο του τρόπου με τον οποίο αυτοί που την εφαρμόζουν έχουν αντιμετωπίσει τα προβλήματα εφαρμογής, όσο και από τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την αθροιστική επίδραση των διαφόρων επιστημονικών ερευνητικών παραδόσεων. Ενώ το πεδίο του χώρου σωστά τοποθετείται στον κλάδο της ψυχολογίας, η δύναμη του πηγάζει εξίσου και από τις συνεχείς δοσοληψίες με άλλους κλάδους. Ένα κύριο συμπέρασμα που προκύπτει από την εξέταση της αρχικής και της πρόσφατης εξέλιξης του χώρου είναι ότι οποιοσδήποτε πρώιμος ή περιορισμένος ορισμός του, θα μπορούσε να περιορίσει τη μελλοντική του ζωτικότητα.

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εμφάνιση του «Περιοδικού για την Περιβαλλοντική Ψυχολογία» είναι έκφραση της ενηλικίωσης ενός ξεχωριστού και βιώσιμου χώρου. Αποδείξεις όσον αφορά το βαθμό δυνατότητας και ζωτικότητας μπορούν αμέσως να παρατεθούν. Σε μια πρόσφατη ανασκόπηση, ο Stokols (1978) σημείωσε την εμφάνιση μέσα σε μια περίοδο πάνω από πέντε χρόνια δέκα βιβλίων, έξι εκδοθέντων συγγραφέων και πάνω από τριάντα τόμους που αφορούσαν την κατάσταση του χώρου, αφιερωμένους σε συγκεκριμένες περιοχές της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στη συμπεριφορά και το περιβάλλον.

Ο χώρος της Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας έχει αναγνωριστεί για συνυπολογισμό στην Ετήσια Ανασκόπηση της Ψυχολογίας (Annual Review of Psychology) (Graik, 1973· Stokols, 1978) και άξιος για να καταχωρηθεί σε εγκυκλοπαίδειες όπως του Wolman (1978). Το «Περιβάλλον και Συμπεριφορά» υπό την αιγίδα της πρωτοποριακής επιμέλειας του G.H. Winkel από το 1969 κάνει μια επιτυχή μετάβαση στη νέα συγγραφική ομάδα του R.B. Bechtel και του W.H. Ittelson. Η Αμερικανική Ψυχολογική Ένωση έχει ιδρύσει το «Τμήμα 34: Πληθυσμός και Περιβαλλοντική Ψυχολογία», που ενισχύει το περιοδικό «Πληθυσμός και Περιβάλλον». Η Ένωση Έρευνας Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού (Environmental Design Research Association - EDRA -) συνεχίζει στη δεύτερη δεκαετία με ετήσια συνέδρια και με εκδόσεις των πρακτικών.

Πέρα από το χώρο της Βόρειας Αμερικής, οι πρώτες δραστηριότητες στη Βρετανία (Canter, 1970; Honikman 1971) και στη Σκανδιναβία (Kuller, 1973) έχουν εξελιχτεί σε μια ταχτική σειρά Ευρωπαϊκών συνεδρίων (Korosec-Serfaty, 1976· Canter and Lee, 1974). Διεθνή συνέδρια τόσο μακριά όσο η Τουρκία (Gurkaynak and LeCompte, 1979) και η Αυστραλία (Ομάδα Έρευνας Αρχιτεκτονικής Ψυχολογίας, 1976) έχουν καταλήξει να είναι κοινός τόπος. Ένα συνέδριο στο Τόκιο το Σεπτέμβριο του 1980 με τον τίτλο «Αμερικανο-Ιαπωνικό Σεμινάριο για τις Διαδικασίες Αλληλεπίδρασης στην Ανθρώπινη Συμπεριφορά» δείχνει επίσης τους ισχυρούς διεθνείς δεσμούς που σφυρηλατούνται. Η Διεθνής Ένωση Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (IAAP) έχει πρόσφατα προωθήσει ένα νέο Τμήμα Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας και μια νέα «Διεθνή Ένωση για τη Μελέτη των Ανθρώπων στο Φυσικό τους Περιβάλλον» (IAPS) έχει ιδρυθεί. Μια εκτεταμένη ανασκόπηση της Γερμανικής έρευνας εμφανίστηκε (Kaminski, 1978) και το πρώτο γαλλικό βιβλίο εκδόθηκε (Levy-Loboye, 1980). Η διάδοση της βιβλιογραφίας αυτού του χώρου έχει περαιτέρω αυξηθεί με τη μετάφραση Αγγλικών κειμένων στα Γιαπωνέζικα, Ισπανικά και Γερμανικά (Striffler, 1973· Miyata, 1979· Dorat, 1979) και τη μετάφραση του Γαλλικού κειμένου του Levy-Leboyer «Ψυχολογία και Περιβάλλον» στα Αγγλικά (Canter and Griffiths, υπό εκτύπωση). Η ίδρυση στη Σουηδία, στα 1980, της πρώτης Έδρας Περιβαλλοντικής Ψυχολογίας επίσης εξυπηρετεί στο να δείχτει ότι αυτές οι ανά τον κόσμο εξελίξεις τυχαίνουν υψηλού επιπέδου ενίσχυσης από τα ιδρύματα.

Έχοντας ως δεδομένες τις εξελίξεις των δεκαετιών του 1960 και του 1970, τι γίνεται άραγε με αυτήν του '80; Άραγε η περιβαλλοντική ψυχολογία πεθαίνει πρώιμα (Taylor, 1980) ή αντίθετα ακολουθεί κάποιο πρόγραμμα για το μέλλον (Sommer, 1980); Σίγουρα οι διεθνείς εξελίξεις που παρα-

τέθηκαν φανερώνουν μια ενθαρρυντική θετική κίνηση προς τα μπρος. Η εγκαινίαση και του Περιοδικού είναι μια απάντηση στην διεθνή φύση του χώρου.

### Ένας Γενικός Ορισμός

Είναι φυσικό ότι η ποικιλία υποβάθρων και τοποθετήσεων, τόσο γεωγραφικών όσο και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, όλων αυτών που συνεισφέρουν σ' αυτόν το χώρο έχει παράγει πολλές διαφορετικές απόψεις στο χώρο της περιβαλλοντικής Ψυχολογίας. Ο ακόλουθος γενικός ορισμός, θα μπορούσε να συγκεντρώσει μια μετριοπαθή ομοφωνία, ή τουλάχιστο να γίνει σημείο αναφοράς για παραπέρα συζήτηση:

Η Περιβαλλοντική Ψυχολογία είναι αυτή η περιοχή της ψυχολογίας που συνδέει και αναλύει τις αλληλεπιδράσεις και αλληλοεξαρτήσεις των ανθρώπινων εμπειριών και πράξεων, με τις σχετιζόμενες όψεις του κοινωνικο-φυσικού περιβάλλοντος.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ενώ ο χώρος της περιβαλλοντικής ψυχολογίας είναι ξεκάθαρα μια περιοχή μέσα στην ψυχολογία, η πολυκλαδική φύση των προβλημάτων που μελετώνται αναπόφευκτα απαιτεί οι έννοιες, οι μέθοδοι και το προσωπικό που θα αναμιχθεί στο χώρο να παρθούν από πολλούς «γονικούς» κλάδους.

### Πρώιμη Ιστορία του κλάδου

Προφανώς, μέσα στη ψυχολογία, ένα κύριο διακριτικό χαρακτηριστικό του χώρου είναι ότι το επίκεντρο του βρίσκεται στο φυσικό περιβάλλον. Δεν θα ήταν εκπληκτικό αν ένα τέτοιο επίκεντρο εμφανιζότανε στα 1860 και όχι στα 1960, σαν μια απευθείας επέκταση της ψυχοφυσικής του Fechner και του ενδιαφέροντός του για τη σχέση ανάμεσα στην ψυχολογική αίσθηση και στο φυσικό ερέθισμα. Με πιθανώς όμοια πειστικότητα, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η περιβαλλοντική ψυχολογία, ποτέ δεν αναδύθηκε ως ξεχωριστός χώρος. Εξάλλου η ανάλυση του ερεθίσματος και της αντίδρασης, του περιβάλλοντος και της συμπεριφοράς, της στατικής και της δυναμικής διακατέχει όλη την ψυχολογία. Παρ' όλα αυτά η εξέλιξη της επιστήμης δεν είναι μια αφαίρεση αλλά μια κοινωνική-γνωστική διαδικασία που ξεδιπλώνεται μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά και νοητικά συμφραζόμενα πλαίσια (Kuhn, 1962).

Σ' αυτό που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προιστορία της περιβαλλοντικής ψυχολογίας στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950, οι γεωγράφοι στη Βόρεια Αμερική (White, 1961· Lo-

wenthal, 1967) και οι κοινωνιολόγοι και ψυχολόγοι στη Βρετανία (Charman and Thomas, 1944· Langdon, 1963) ανταποκρινόμενοι στην πολιτική επίδραση της κοινωνικής δημοκρατίας, άρχισαν να εξετάζουν κοινωνικές αντιλήψεις και αξιολογήσεις του φυσικού τεχνητού περιβάλλοντος. Αυτή η δουλειά είχε ιδιαίτερα αγνοηθεί από μια γενιά κοινωνικών επιστημόνων εκπαιδευμένων στις συγχύσεις της έρευνας Hawthorne (Haw. Investigation) και τη δημοφιλή ερμηνεία της ότι αποκαλύπτει την έλλειψη σημασίας του φυσικού περιβάλλοντος (Landsberger, 1961). Ακόμα και γι' αυτούς που θα μπορούσαν να κινηθούν πέρα απ' αυτό το ολοφάνερα μηχανιστικό επίπεδο η πρόκληση της σε εργαστήριο βασισμένης κοινωνικής ψυχολογίας, έκρυσε απ' αυτούς τη σημασία των ερωτήσεων για το περιβάλλον. Αξιοσημείωτη εξαίρεση σ' αυτό το αποτέλεσμα της εργαστηριακής έρευνας μπορεί να βρεθεί στη δουλειά του Festinger και των συνεργατών του (1950), Barker και Wright (1955) και Mintz (1956) όπως και στην δημοσίευτη διδακτορική διατριβή του Lee (1954). Αλλά μόνο όταν δόθηκε στο χώρο η ταμπέλα της Αρχιτεκτονικής Ψυχολογίας στα τέλη του 1950 και στις αρχές του 1960 (Bailey et al, 1961· Canter, 1970· Kuller, 1973) αναγνωρίστηκε σαν δυνάμει ξεχωριστός κλάδος της ψυχολογίας.

Σ' αυτήν την αρχική περίοδο του κλάδου μια κυρίαρχη ώθηση δόθηκε από την εμφανιζόμενη ανταπόκριση των μεταπολεμικών αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων, που συχνά ξεκινούσε από την πολιτική ηγεσία, σχετικά με τις απαιτήσεις των μελλοντικών χρηστών των δημιουργιών τους. Αυτό ήταν, μερικά προιόν του ότι ήρθαν αντιμέτωποι με έργα αστικής ανάπλασης μεγάλης κλίμακας, με δημιουργία νέων πόλεων και μεγάλα δημόσια κτίρια. Όπως ο Langdon (1966) έδειξε, ήταν η πρώτη φορά που οι επαγγελματίες αρχιτέκτονες αναγνώρισαν ότι δε θα μπορούσαν πια να ξέρουν και να καταλαβαίνουν τους μελλοντικούς κατοίκους των κτιρίων τους, με τον τρόπο που ήταν δυνατό όταν οι αρχιτέκτονες συνήθως δούλευαν σχετικά με/και για τους ιδιωτικούς τους πελάτες.

Επιπλέον, η εφαρμογή σχετικά νέας και υψηλής τεχνολογίας σε κτίρια στη μεταπολεμική περίοδο, επίσης σήμαινε ότι εμφανιζότανε προβλήματα στο σχεδιασμό εσωτερικού περιβάλλοντος που δεν είχαν εμφανιστεί παλιότερα. Ο φωτισμός, για παράδειγμα, έπρεπε να επανεκτιμηθεί όσο αφορούσε στην ικανότητα του να ανταποκριθεί στις ανθρώπινες απαιτήσεις για οπτική απόδοση (Blackwell, 1972· Boyce, 1973) και όσο αφορούσε υποκειμενικά τα αποτελέσματά του (Epaneshnikou and Sidorava, 1965· Lynes, 1972· Flynn et al, 1973). Η εμφάνιση του ολοκληρωτικά ελεγχόμενου περιβάλλοντος σήμαινε ότι η ανθρώπινη ανταπόκριση στην έλλειψη παραθύρων έγινε χώρος έρευνας (Larson, 1965) και οι λειτουργίες των παραθύ-

ρων (συχνά περιορισμένων σε μέγεθος) επανεκτιμήθηκαν (Wells, 1964· Markus, 1967). Παρόμοια, η τεχνολογία κλιματισμού, θέρμανσης και εξαερισμού εξελίχθηκαν έτσι ώστε ένα αποκλειστικά φυσιολογικό μοντέλο θερμικής άνεσης δε θα μπορούσε πλέον να θεωρείται ικανοποιητική (Fanger, 1970· McIntyre and Griffiths, 1974· McIntyre, 1980).

Βέβαια στην αρχική περίοδο του κλάδου οι ερωτήσεις που ετίθεντο από αυτούς που έπαιρναν τις αποφάσεις (κέντρα των αποφάσεων) στους ψυχολόγους αφορούσαν τις περιβαλλοντικές μεταβλητές που ήταν όμως εντελώς διαφορετικές από τις συνθήκες ερεθίσματος-αντίδρασης, που εξετάζονταν στις παραδοσιακές έρευνες σε εργαστήρια. Παρ' όλα αυτά μόνο μετά τη δημόσια αναγνώριση μιας περιβαλλοντικής κρίσης, στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70, μια δεύτερη περίοδος ανάπτυξης της περιβαλλοντικής ψυχολογίας κατεύθυνε την προσοχή των ψυχολόγων σ' ένα πολύ ευρύτερο σύνολο περιβαλλοντικών θεμάτων, που συμπεριλάμβανε διάφορες πλευρές της ρύπανσης (Lindvall, 1970), την αστική ηχορύπανση (Griffiths and Langdon, 1968) και τον έλεγχο της ποιότητας του περιβάλλοντος (Craik and Zube 1976).

Καθώς μπαίνουμε στη δεκαετία του '80, ένα ευρύ φάσμα από φαινομενικά ξεχωριστές μελέτες αρχίζει να οργανώνεται, άμεσα ή έμμεσα, από το χώρο της παραγωγής και κατανάλωσης ενέργειας.

Τεχνολογικοί παράγοντες στην παραγωγή και ζήτηση ενέργειας, όπως η επιφανειακή εξόρυξη άνθρακα, η χωροθέτηση μονάδων παραγωγής η χάραξη γραμμών μεταδόσεως και οι βρισκόμενες στη στεριά εγκαταστάσεις για την εκτός στεριάς γεώτρηση πετρελαίου, έχουν σαν συνέπεια φυσικές αλλαγές των οποίων η επίδραση πάνω στην ποιότητα του τοπίου πρέπει να αξιολογηθεί, κατανοηθεί και, αν είναι δυνατό, να αμβλυθεί (Zube, Brush and Fabos, 1975· Elsner and Smardon, 1979). Η συνειδητοποίηση των κινδύνων που υφίστανται από την πυρηνική ενέργεια και τις σχετικές μεθόδους προσφέρει την ευκαιρία για ψυχολογικές αναλύσεις της εκτίμησης του κινδύνου (Kates, 1978· Fischhoff et al, 1978). Απ' τη μεριά της ζήτησης, οι προσπάθειες για να προωθηθεί η συντήρηση τροφίμων οδήγησε στην έρευνα της στάσης και της συμπεριφοράς του καταναλωτή (Cone and Hayes, 1980· Stern and Gardner). Τελικά, οι τροποποιήσεις στις τεχνικές δόμησης που συνδυάζουν αυξανόμενα αεροστεγή κατασκευή (για να περιορίσουν τη χρήση ενέργειας) με συνθετικά οικοδομικά υλικά έχει οδηγήσει σε επιβλαβή αποτελέσματα στους κατοίκους, και προκαλεί για ψυχολογική έρευνα για τη μόλυνση του αέρα εσωτερικού χώρου (Berglund and Lindvall, 1979). Έτσι, με τη μεταστροφή της κοινής προσοχής στην κατανάλωση ενέργειας και με τις αλλαγές στην κοινωνία, επακόλουθα των οικονομι-

κών και τεχνολογικών εξελίξεων, τα περιβαλλοντικά στοιχεία αυτών των τάσεων προστίθενται στο φάσμα των θεμάτων που ασχολούνται οι περιβαλλοντικοί ψυχολόγοι, συνεισφέροντας στο πολύ ευρύ πλέγμα των θεμάτων που χαρακτηρίζει αυτόν τον κλάδο σήμερα.

## Η Πρόκληση της Εφαρμογής

Η ώθηση από νέα προβλήματα έχει συχνά ενεργοποιήσει τους περιβαλλοντικούς ψυχολόγους στην εξέταση παλιών προβλημάτων κάτω από καινούργιο πρίσμα. Σχετικά αυτόνομα και καλά οργανωμένα προγράμματα έρευνας υπάρχουν τώρα στους τομείς περιβαλλοντική αντίληψη, οικολογική ψυχολογία, προσωπικότητα και περιβάλλον, περιβαλλοντική γνώση, τροποποίηση συμπεριφοράς, περιβαλλοντική εκτίμηση και περιβαλλοντικό στρες (Craik 1977· Stokols, 1978), συνεργάζονται περισσότερο με ομάδες σχεδιασμού που ασχολούνται με θεραπευτικές εγκαταστάσεις, σχολεία, χρήση ακαλλιέργητων περιοχών, αστικό συνωστισμό και το ακουστικό περιβάλλον για να παράγουν τη ζωτικότητα αλλά και την πολυπλοκότητα του βασικού επιστημονικού πεδίου του χώρου. Παρουσιάζοντας τρομακτικές προκλήσεις για μεγαλύτερη εννοιολογική ένταξη, τονίζουν την ανάγκη να διασφαλιστεί ότι ευρείς και φανταστικές θεωρητικές προσπάθειες στο ψυχολογικό επίπεδο θα αναζητηθούν μέσα σε έρευνα τόσο μεταξύ διακλαδικών όσο και εφαρμοσμένων ερευνών.

Ο ρόλος της σχέσης διαφόρων επιστημών σε εφαρμοσμένα θέματα ήταν εμφανής από την αρχική εμφάνιση του κλάδου. Αρκετές από τις πρώτες μελέτες, για παράδειγμα, είτε ασχολιόντουσαν με ή εφαρμόζονταν μέσα στις ψυχιατρικές εγκαταστάσεις, σχετιζόμενες με τις ιατρικές φροντίδες για την ευημερία των ασθενών. Επιπλέον, ένας αριθμός από τους πρώτους ερευνητές, όπως ο G.H. Winkel, ο R. Sommer, ο K.H. Craik, πήραν την ειδικότητά τους στο πεδίο εφαρμογής των προγραμμάτων της κλινικής ψυχολογίας. Πράγματι, πιθανόν το πρώτο συνέδριο που μπορεί να θεωρηθεί ότι είχε επίκεντρο την περιβαλλοντική ψυχολογία ήταν αφιερωμένο στον επανασχεδιασμό των ψυχιατρείων (Good et al, 1965).

Από εκείνες κιόλας τις πρώτες μέρες, ένα συνεχές ενδιαφέρον σε όλη τη βαθμίδα των θεραπευτικών περιβαλλόντων (Canter and Canter, 1979), επέφερε πρακτικά αποτελέσματα. Ο Lawton για παράδειγμα, δημιούργησε μια πολύ αποτελεσματική επαφή από μελέτες στη γεροντολογία σε θέματα για το σχεδιασμό καταλυμάτων για τους ηλικιωμένους, επηρεάζοντας άμεσα το κτίσιμο ενός νέου κτιρίου στη Φιλαδέλφεια. Πιο πρόσφατα, το λιγότερο θεραπευτικό από τα ιδρύματα, η φυλακή έχει γίνει αντικείμενο εξονυ-